RUS TILIDAGI KUNDALIK IBORALARNI O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDAGI QIYINCHILIKLAR

Sarvinoz Sodiqova Alisher qizi

Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti 1 kurs talabasi

Gmail: sarvinozsodiqova0809@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada rus tilidagi kundalik muloqot iboralarini o‘zbek tiliga tarjima qilishda uchraydigan leksik, semantik, frazeologik, grammatik, uslubiy va lingvomadaniy qiyinchiliklar nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi iboralar tarjimasida mazmun, nutqiy vazifa va emotsional-uslubiy bo‘yoqni saqlashga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlash hamda tarjima strategiyalarini tizimlashtirishdan iborat. Ishda qiyosiy-tavsifiy, kontekstual va semantik tahlil usullari qo‘llanadi. Ruscha birliklar o‘zbekcha muqobillari bilan solishtirilib, so‘zma-so‘z tarjima qachon ma’no buzilishiga olib kelishi, qachon esa mos kelishi mumkinligi ko‘rsatiladi. Tahlil natijasida tarjimaning asosiy mezoni so‘z shakllarining tashqi o‘xshashligi emas, balki kommunikativ maqsad, kontekst, registr va tabiiy o‘zbekcha ifodaga muvofiqlik ekani asoslanadi. Maqolada to‘liq, qisman va funksional ekvivalentlik, analog bilan almashtirish, tavsifiy tarjima hamda kontekstual qayta ifodalash usullari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, tarjimada uchraydigan tipik xatolarni kamaytirish uchun amaliy tavsiyalar beriladi. Ish empirik tajriba natijalarini emas, ilmiy manbalar va tanlangan misollar asosidagi nazariy-qiyosiy tahlilni ifodalaydi.

Kalit so‘zlar: kundalik iboralar, frazeologik birliklar, rus tili, o‘zbek tili, tarjima ekvivalentligi, kontekst, lingvomadaniy xususiyat, tarjima strategiyasi.

Аннотация. В данной статье теоретически анализируются лексические, семантические, фразеологические, грамматические, стилистические и лингвокультурологические трудности, возникающие при переводе повседневных русских выражений на узбекский язык. Цель исследования заключается в выявлении факторов, влияющих на сохранение содержания, речевой функции и эмоционально-стилистической окраски выражений при переводе, а также в систематизации

переводческих стратегий. В работе применяются сравнительно-описательный, контекстуальный и семантический методы анализа. Русские языковые единицы сопоставляются с их узбекскими эквивалентами, при этом рассматриваются случаи, когда дословный перевод приводит к искажению смысла, а также ситуации, в которых он может быть уместным. В результате анализа обосновывается, что основным критерием адекватного перевода является не внешнее сходство словесных форм, а соответствие коммуникативной цели, контексту, речевому регистру и нормам естественного узбекского выражения. В статье рассматриваются такие способы перевода, как полная, частичная и функциональная эквивалентность, замена аналогом, описательный перевод и контекстуальное перефразирование. Кроме того, предлагаются практические рекомендации по снижению типичных ошибок, возникающих в процессе перевода. Работа представляет собой теоретико-сопоставительный анализ, основанный на научных источниках и отобранных примерах, и не содержит результатов эмпирического эксперимента.

Ключевые слова: повседневные выражения, фразеологические единицы, русский язык, узбекский язык, переводческая эквивалентность, контекст, лингвокультурологические особенности, стратегия перевода.

Abstract. This article provides a theoretical analysis of the lexical, semantic, phraseological, grammatical, stylistic, and linguocultural difficulties encountered when translating everyday Russian expressions into Uzbek. The aim of the study is to identify the factors affecting the preservation of meaning, communicative function, and emotional and stylistic connotations in translation, as well as to systematize translation strategies. The study employs comparative-descriptive, contextual, and semantic analysis methods. Russian expressions are compared with their Uzbek equivalents to demonstrate when literal translation may lead to meaning distortion and under what circumstances it may be appropriate. The analysis establishes that the primary criterion for an adequate translation is not the formal similarity of lexical forms but rather their correspondence to the communicative purpose, context, register, and natural patterns of expression in Uzbek. The

article examines several translation techniques, including full, partial, and functional equivalence, substitution with an analogue, descriptive translation, and contextual reformulation. Furthermore, practical recommendations are provided to reduce common translation errors. The study represents a theoretical and contrastive analysis based on scholarly sources and selected examples rather than the findings of an empirical experiment.

Keywords: everyday expressions, phraseological units, Russian language, Uzbek language, translation equivalence, context, linguocultural features, translation strategy.

Kirish

Tarjima tillar o‘rtasidagi so‘zlarni almashtirish bilangina cheklanmaydi. Tarjimon bir tilda ifodalangan mazmunni boshqa tilda tabiiy, tushunarli va vaziyatga mos shaklda qayta yaratishi kerak. Ayniqsa, kundalik muloqotda ishlatiladigan iboralar bu vazifani murakkablashtiradi: ayrim birliklar ko‘chma ma’noga ega, ayrimlari muayyan vaziyatga xos, boshqalari esa so‘zlovchining munosabati, yaqinlik darajasi, kinoyasi yoki hissiyotini bildiradi. Shu sababli rus tilidagi kundalik iboralarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda lug‘aviy ma’noni bilishning o‘zi yetarli bo‘lmaydi.

Mavzuning dolzarbligi rus va o‘zbek tillarining kundalik muloqotda faol qo‘llanishi, ikki tilli muhitda tarjima va til o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj hamda iboralarning nutq tabiiyligini belgilashidagi o‘rni bilan izohlanadi. Rus tilidagi «ничего себе», «да ладно», «не переживай», «как дела?», «держи в курсе», «я не в курсе» kabi ifodalar har doim ham ularning lug‘aviy qismlarini alohida tarjima qilish orqali to‘g‘ri anglashilmaydi. Masalan, «ничего себе!» vaziyatga qarab hayrat, qoyil qolish yoki norozilikni bildirishi mumkin; o‘zbekcha muqobil ham vaziyat va ohangga bog‘liq.

Ilmiy muammo shundan iboratki, kundalik iboralar tarjimasida shakliy moslik bilan mazmuniy va pragmatik moslik doimo bir-biriga to‘g‘ri kelmaydi. Birlikning lug‘atdagi ma’nosini berish mumkin bo‘lsa-da, uning suhbatdagi vazifasi, emotsional bo‘yog‘i yoki

ijtimoiy ohangi yo‘qolishi ehtimoli mavjud. Demak, tarjima jarayonida semantika bilan birga pragmatika, uslub va madaniy kontekstni ham hisobga olish zarur.

Tadqiqotning maqsadi - rus tilidagi kundalik iboralarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda uchraydigan asosiy qiyinchiliklarni tasniflash, ularning sabablarini izohlash va amaliy tarjima strategiyalarini asoslash. Vazifalar: kundalik ibora va frazeologik birlik tushunchalarini izohlash; ruscha va o‘zbekcha ifodalar o‘rtasidagi semantik hamda uslubiy farqlarni ko‘rsatish; so‘zma-so‘z tarjimaning chegaralarini aniqlash; muqobil tarjima usullarini misollar asosida taqqoslash; tarjima sifatini oshirishga doir tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti - rus tilidagi kundalik muloqot iboralari; predmeti esa ularni o‘zbek tiliga o‘girishda yuzaga keladigan semantik, pragmatik, grammatik va lingvomadaniy nomuvofiqliklardir. Asosiy savol: tarjimon iboraning mazmuni va nutqiy ta’sirini o‘zbek tilida qanday saqlashi mumkin? Ishning ilmiy-amaliy ahamiyati kundalik tarjima, rus tilini o‘qitish, ikki tilli lug‘atlar tuzish va tarjimonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun tahliliy mezonlarni taklif etishidadir. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega; maxsus so‘rovnoma yoki eksperiment o‘tkazilgani da’vo qilinmaydi.

Adabiyotlar tahlili. Tarjima nazariyasida ekvivalentlik masalasi markaziy o‘rinlardan birini egallaydi. Nida tarjimada manba til shaklini mexanik ko‘chirishdan ko‘ra, xabar mazmuni va qabul qiluvchiga ta’sirini hisobga olish muhimligini ta’kidlaydi. Bu qarash kundalik iboralarni tarjima qilish uchun ham dolzarb: birikmaning so‘zma-so‘z tarkibi o‘zbek tilida tabiiy eshitilmasa, tarjimon maqsad tilidagi odatiy ifodani tanlashi mumkin. Biroq funksional yaqinlikni saqlash asl matndagi obraz, uslub yoki madaniy belgilar har doim to‘liq saqlanadi degani emas.

Baker tarjimada so‘z va iboralar darajasidagi nomuvofiqliklarni, ma’no, kollokatsiya, uslub va kontekst bilan bog‘liq masalalarni tizimli ravishda ko‘rib chiqadi. Uning yondashuvi kundalik iboralar uchun muhim, chunki alohida so‘zlarning ma’nosini bilish ularning birikma holidagi ma’nosini anglashga kafolat bermaydi. Masalan, «держать

слово» so‘zlarni jismonan ushlab turish haqida emas, va’daga vafo qilish haqida; o‘zbek tilida «va’dasida turmoq» yoki «so‘zida turmoq» kabi tabiiy muqobillar ishlatiladi.

Komissarov tarjima ekvivalentligini turli darajalarda ko‘rib chiqib, tarjima matni va asl matn o‘rtasidagi munosabat faqat shakliy moslik bilan belgilanmasligini asoslaydi. Kundalik iboralarda bu yondashuv ayniqsa seziladi: tarjima birliklari grammatik jihatdan farq qilishi, ammo bir xil kommunikativ vazifani bajarishi mumkin. Masalan, rus tilidagi «не бери в голову» o‘zbekchada vaziyatga qarab «ko‘nglingga olma» yoki «bu haqda ko‘p o‘ylama» tarzida berilishi mumkin.

O‘zbek tilidagi tarjima muammolariga bag‘ishlangan mahalliy tadqiqotlarda ham frazeologik birliklarning ko‘chma ma’nosi, madaniy o‘ziga xosligi va kontekstga bog‘liqligi ta’kidlanadi. Akbarova ibora va maqollar tarjimasida ekvivalentlik, kontekst va madaniy tafovutlarni muhokama qiladi. Sattarova va hammualliflar frazeologik birliklarni o‘zlashtirishda lingvistik va ekstralingvistik omillar, jumladan, milliy-madaniy belgilar ta’sirini ko‘rsatadi. Bu ishlar mazkur mavzuga yaqin bo‘lsa-da, kundalik og‘zaki ruscha iboralarning o‘zbekchaga tarjimasi, ularning suhbatdagi pragmatik vazifasi va registriga alohida e’tibor qaratish zarur.

Azizova, Milovanova va Kalinina rus va o‘zbek tillari frazeologizmlarini lingvomadaniy jihatdan tushuntirish usullarini ko‘rib chiqadi. Bu yo‘nalish iboralarning ma’nosini faqat lug‘aviy izoh bilan emas, balki obrazliligi, kelib chiqishi va madaniy konteksti orqali ham tushuntirish mumkinligini ko‘rsatadi. Khasanova rus tilidan o‘zbek tiliga tarjimada leksik, grammatik va uslubiy me’yorlarga rioya qilish, ekvivalent topish va ma’noni to‘g‘ri yetkazish masalalariga e’tibor qaratadi.

Adabiyotlar tahlili bir necha xulosaga olib keladi. Birinchidan, frazeologik va kundalik iboralarni tarjima qilishda kontekst muhim. Ikkinchidan, to‘liq ekvivalent topilmaganda funksional analog yoki tavsifiy tarjimadan foydalanish mumkin. Uchinchidan, tilning madaniy va uslubiy me’yorlari hisobga olinmasa, grammatik jihatdan tushunarli tarjima ham muloqotda g‘alati yoki noo‘rin eshitilishi mumkin. Mavjud

ishlarning bir qismi maqol va turg‘un frazeologizmlarga kengroq qaraydi. Mazkur maqola esa kundalik nutqda uchraydigan qisqa replikalarni ham qamrab olib, ularning vaziyatga qarab o‘zgaradigan ma’nosiga urg‘u beradi.

Tadqiqot metodikasi. Maqolada nazariy-tahliliy va qiyosiy-tavsifiy dizayn tanlandi. Tahlil materiali sifatida rus tilidagi kundalik suhbatlarda uchraydigan iboralar va ularning o‘zbekcha tarjima variantlari misol tariqasida olindi. Misollar tarjima muammolarining turlarini ko‘rsatish uchun saralangan; ular statistik tanlanma yoki keng ko‘lamli empirik korpus sifatida talqin qilinmaydi. Shu sababli natijalar umumiy foizlar yoki o‘quvchilar xatolarining miqdori haqida da’vo qilmaydi.

Birinchi bosqichda iboralarning lug‘aviy va ko‘chma ma’nolari ajratildi. Ikkinchi bosqichda har bir birlikning kommunikativ vazifasi - salomlashish, tasalli berish, hayrat bildirish, suhbatni davom ettirish, iltimos qilish yoki norozilikni ifodalash - aniqlandi. Uchinchi bosqichda ruscha ifoda o‘zbekcha muqobillari bilan qiyoslanib, ma’no, uslub, emotsional bo‘yoq va grammatik tuzilishdagi farqlar ko‘rib chiqildi. To‘rtinchi bosqichda tayyor ekvivalent, funksional analog, tavsifiy tarjima va kontekstual qayta ifodalash usullari baholandi.

Tahlil mezonlari: semantik aniqlik; nutqiy vazifani saqlash; o‘zbek tilida tabiiylik; uslubiy moslik; madaniy jihatdan tushunarlilik; vaziyatga muvofiqlik. Biror tarjima varianti barcha mezonlar bo‘yicha birdek ustun bo‘lishi shart emas. Masalan, tavsifiy tarjima ma’noni aniq yetkazishi, biroq asl iboraning ixchamligi va emotsional ta’sirini yo‘qotishi mumkin. Yakuniy variant matn turi, suhbatdoshlar munosabati va tarjima maqsadiga qarab tanlanishi lozim.

Metodik cheklov shundan iboratki, kundalik iboralarning ma’nosi intonatsiya, yuz ifodasi, vaziyat va suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabatga qarab o‘zgarishi mumkin. Yozma misollar bu omillarning barchasini to‘liq aks ettira olmaydi. Keyingi empirik tadqiqotlarda real dialoglar korpusini tuzish, o‘zbek tilida so‘zlashuvchi rus tili

o‘rganuvchilarining tarjimalarini tahlil qilish yoki turli tarjima variantlarini respondentlar bahosi bilan solishtirish mumkin.

Natijalar. Kundalik iboralarning xususiyati. Kundalik iboralar salomlashish, hol-ahvol so‘rash, rozilik yoki norozilik bildirish, suhbatdoshni tinchlantirish, minnatdorlik, hayrat, kinoya va boshqa kommunikativ vazifalarni bajaradi. Ularning ayrimlari turg‘un frazeologik birlik hisoblanadi, boshqalari esa odatiy nutqiy formulalardir. Ularni tarjima qilishda bir xil yondashuvni qo‘llash to‘g‘ri emas: turg‘un iborada ko‘chma ma’no asosiy bo‘lishi mumkin, nutqiy formulada esa vaziyat va intonatsiya hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Masalan, «Как дела?» odatda «Ishlaring qalay?» yoki «Ahvoling qanday?» deb tarjima qilinadi. Rasmiy vaziyatda «Ishlaringiz yaxshimi?» yoki «Ahvolingiz qanday?» tabiiyroq. Demak, tarjima faqat leksik mazmunga emas, murojaat shakli va muloqot masofasiga ham bog‘liq. «Ну, давай!» xayrlashish, suhbatni yakunlash yoki biror ishni boshlashga undash ma’nosida kelishi mumkin. Uni har safar bir xil o‘zbekcha ibora bilan almashtirish kontekstni noto‘g‘ri talqin qilishga olib keladi.

Muhokama. Tahlil natijalari tarjima sifatini so‘zlarning shakliy o‘xshashligi bilan baholab bo‘lmasligini ko‘rsatadi. Nida ta’kidlagan mazmun va qabul qiluvchiga ta’sirni hisobga olish tamoyili kundalik iboralarda ayniqsa muhim: tarjima o‘zbek tilida tabiiy eshitilishi va asl replikadagi asosiy kommunikativ vazifani bajarishi kerak. Shu bilan birga, funksional moslikni ko‘zlash asl matnning obrazli yoki madaniy qatlamini e’tiborsiz qoldirishga sabab bo‘lmasligi lozim.

Baker ko‘rsatganidek, so‘z darajasidagi muvofiqlik birikma va kontekst darajasidagi muammolarni avtomatik hal qilmaydi. «Я не в курсе» iborasidagi «курс» so‘zini alohida o‘girish emas, butun ifodaning «xabarim yo‘q» degan mazmunini berish kerak. Bunday misollar tarjimonning lug‘at bilan ishlashdan tashqari, kontekstni tahlil qilish ko‘nikmasi ham zarurligini ko‘rsatadi.

Mahalliy tadqiqotlarda frazeologizmlarning milliy-madaniy xususiyatlari va ekvivalent tanlash masalasi yoritilgan. Mazkur maqoladagi tahlil ushbu yo‘nalishni

kundalik og‘zaki replikalar doirasida kengaytirib, bir xil ruscha shaklning bir necha pragmatik ma’noga ega bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Bu xususiyat tarjimada vaziyat, intonatsiya va suhbatdoshlar munosabatini hisobga olish zarurligini kuchaytiradi.

Amaliy jihatdan tarjimon muqobilni faqat lug‘atdan izlamasligi, uni haqiqiy nutq kontekstida tekshirishi kerak. Tarjima variantini tanlashda quyidagi savollar foydali: ibora nimani anglatadi; so‘zlovchi qanday munosabat bildirmoqda; suhbat rasmiy yoki norasmiymi; o‘zbek tilida qaysi ifoda tabiiy eshitiladi; tanlangan variant mazmunni ortiqcha kuchaytirmaydimi yoki susaytirmaydimi? Ushbu savollar tarjimani tizimli tekshirishga yordam beradi.

Tadqiqotning cheklovi shundaki, misollar nazariy tahlil uchun tanlangan va ularning ishlatilish chastotasi yoki o‘quvchilar tomonidan tarjima qilinishidagi xato darajasi o‘lchanmagan. Shu sababli maqolada qaysi iboralar o‘quvchilar uchun eng qiyin ekani haqida statistik xulosa chiqarilmaydi. Keyingi tadqiqotlarda real dialoglar korpusi tuzilib, iboralarning kontekstlari, tarjima variantlari va o‘rganuvchilarning xatolari tizimli tahlil qilinishi mumkin. Turli darajadagi rus tili o‘rganuvchilari ishtirokidagi kichik tajriba ham nazariy xulosalarni empirik tekshirish imkonini beradi.

Xulosa. Rus tilidagi kundalik iboralarni o‘zbek tiliga tarjima qilish ko‘p bosqichli lingvistik va pragmatik jarayondir. Qiyinchiliklar iboralarning ko‘chma ma’nosi, bir so‘zning turli vaziyatlarda turlicha ishlatilishi, rus va o‘zbek tillaridagi uslubiy me’yorlar farqi, murojaat shakllari hamda madaniy kontekst bilan bog‘liq. Shuning uchun tarjima jarayonida so‘zma-so‘z moslikka tayanish har doim ham to‘g‘ri natija bermaydi.

Nazariy-qiyosiy tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, tarjimon avval iboraning kommunikativ vazifasi va kontekstdagi ma’nosini aniqlashi kerak. Ikkinchidan, o‘zbek tilida tayyor ekvivalent mavjud bo‘lsa, undan foydalanish maqsadga muvofiq; to‘liq muqobil topilmasa, funksional analog yoki tavsifiy tarjima tanlanadi. Uchinchidan, iboraning uslubiy darajasi, emotsional bo‘yog‘i va suhbatdoshlar orasidagi

munosabat saqlanishi lozim. To‘rtinchidan, tarjima grammatik jihatdan to‘g‘ri bo‘lishi bilan birga, o‘zbek tilida tabiiy eshitilishi kerak.

Amaliy tavsiya sifatida ruscha kundalik iboralarni alohida so‘zlar bilan emas, kontekstli dialoglar orqali o‘rganish, bir iboraning bir nechta muqobilini solishtirish, rasmiy va norasmiy variantlarni ajratish hamda tarjimani o‘zbek tili me’yorlari nuqtayi nazaridan qayta tekshirish taklif etiladi. Ikki tilli lug‘atlarda iboraning ma’nosi bilan bir qatorda qo‘llanish vaziyati, uslubiy belgisi va qisqa dialog namunalarini berish ham foydali bo‘ladi.

Maqolaning ilmiy-amaliy hissasi kundalik ruscha iboralar tarjimasini semantik, pragmatik va uslubiy mezonlar asosida birgalikda baholash zarurligini asoslashdan iborat. Kelgusida real dialoglar korpusi va o‘rganuvchilar tarjimalari asosida empirik tadqiqot olib borish ushbu yondashuvni yanada aniqlashtirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker, M. (2018). In other words: A coursebook on translation (3rd ed.). Routledge.
2. Akbarova, F. B. qizi. (2025). Iboralar va maqollar tarjimasida yuzaga keladigan muammolar. Tadqiqotlar, 60-son, 3-to‘plam. https://doi.org/10.71337/inlibrary.uz.tadqiqotlar.95920
3. Azizova, N. B., Milovanova, E. V., and Kalinina, Yu. M. (2025). Лингвокультурологические способы семантизации фразеологизмов (на примере фразеологизмов русского и узбекского языков). Cuadernos de Rusística Española, 21. https://doi.org/10.30827/cre.v21.32580
4. Khasanova, L. A. (2026). The significance of norms in translation from Russian into Uzbek. Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations, 5(3), 1279–1283. https://doi.org/10.5281/zenodo.19072932
5. Komissarov, V. N. (1990). Теория перевода (лингвистические аспекты). Высшая школа.

6. Nida, E. A. (1964). Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating. E. J. Brill.

7. Sattarova, S., Kudratova, G., Marupov, Sh., and Tojiboeva, N. (2021). Difficulties in mastering phraseological phrases and Russian words by Uzbek-speaking students. Jamiyat va innovatsiyalar, 2(10/S), 1–5. https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp1-5